

DUES REFLEXIONS

El Abandono Escolar Prematuro: la necesidad de una política educativa en clave de equidad (1)

Aina Tarabini

Doctora en Sociología, Investigadora del GEPS (Globalisation, Education and Social Policies) i Profesora de Sociología de la Educación en la UAB

El Abandono Escolar Prematuro (AEP) (2) es uno de los principales retos con los que se enfrenta el sistema educativo español. Con un 20% de jóvenes de 18 a 24 años que han adquirido como máximo la Educación Secundaria Obligatoria (ESO) y que no siguen ningún otro tipo de estudio o formación, España se sitúa a la cola de los países europeos en este ámbito. Así, a pesar de la importante disminución de las cifras de AEP a consecuencia de la crisis - pasando de un 31,7% en 2008 a un 20% el pasado 2015- sigue presentando unos niveles muy por encima de la media europea (UE-28 11%) y de la meta establecida para España en la estrategia 2020 de la Comisión Europea (15%) (Eurostat, 2016).

El AEP, por tanto, es un problema de primer orden no solo por los efectos negativos que tiene en los y las jóvenes que dejan los estudios prematuramente sino por el efecto que genera en las oportunidades de desarrollo económico, social y cultural del conjunto del país.

A menudo el AEP se ha explicado (y justificado) como un fenómeno vinculado con factores externos al sistema educativo y frente al cual, por tanto, no se puede hacer nada desde la política educativa. Los factores pull (asociados fundamentalmente a las características del mercado laboral y a la estructura productiva de un determinado territorio) serían desde esta perspectiva los principales causantes del abandono. Si los jóvenes dejan de estudiar es porque 'les llama' una incorporación laboral inmediata con sueldos relativamente elevados. Esta explicación, evidentemente, tiene parte de razón. No se puede entender de forma global el AEP sin aludir a las características del mercado laboral. Sin embargo, adolece de dos grandes omisiones. Veámoslo.

En primer lugar, es imprescindible señalar que el AEP se vincula directamente con patrones de desigualdad social y que su explicación, por tanto, no se puede desligar de los mismos. De hecho, todos los datos ponen de manifiesto que las probabilidades de abandonar el sistema prematuramente son altamente desiguales en función del género, el origen migratorio y el estatus socioeconómico y cultural de los estudiantes (Eurostat, 2016; IVIE, 2013). Así, los chicos, de nivel socioeconómico bajo, extranjeros y provenientes de minorías étnicas son los que más abandonan el sistema educativo. Y ello, no se explica solo por las oportunidades que tienen diferentes grupos sociales para integrarse en nichos laborales con distintos niveles de cualificación sino también, y sobre todo, por una distribución ampliamente desigual de las posibilidades de éxito escolar.

En segundo lugar, pues, es fundamental tener en cuenta que el sistema educativo español adolece de una serie de debilidades estructurales en términos de igualdad de oportunidades para que todos los alumnos alcancen el éxito educativo.

El reciente informe que hemos elaborado para [Save the Children](#) muestra claramente los déficits del sistema educativo español tanto en términos de equidad como de calidad educativa. A modo de ejemplos: el gasto público en educación se sitúa sistemáticamente por debajo de la media de los países de la OCDE, las becas y ayudas para el estudio están infradotadas económicamente, las tasas de repetición siguen siendo de las más altas de la OCDE y lo mismo sucede con las competencias académicas del alumnado. Es más, los datos existentes ponen de manifiesto que las probabilidades de repetir curso, de adquirir elevadas competencias académicas o de conseguir el graduado de ESO están, de nuevo, marcadas por el perfil social del alumnado: según datos de [PISA 2012](#), al mismo nivel de competencia en matemáticas, lectura y ciencias, un alumno de nivel socioeconómico bajo tiene 4 veces más probabilidades de repetir que un alumno de nivel socioeconómico alto. Asimismo, un alumno de nivel socioeconómico bajo obtiene 90 puntos menos en matemáticas que un alumno de nivel socioeconómico alto; y lo mismo ocurre con el perfil social de las tasas de graduación en ESO, si bien los datos oficiales no disgregan esta variable en función del estatus socioeconómico del alumnado.

Podemos afirmar, pues, que más allá de los factores pull, existe un amplio margen de maniobra para intervenir sobre el sistema educativo español y elevar sus niveles de equidad de forma que abra posibilidades de éxito para todos los estudiantes.

El AEP, sí se explica por factores [push](#), por factores internos del sistema educativo que, de modo agregado, reproducen los patrones de desigualdad social. Así, garantizar las oportunidades de éxito educativo para todos los estudiantes implica intervenir sobre el conjunto del sistema educativo, actuando especialmente sobre aquellos aspectos que refuerzan las desigualdades iniciales entre el alumnado, fomentan su desvinculación escolar y amplían, en suma, los riesgos de abandono escolar de los grupos sociales más desaventajados.

Solo con una política educativa integral diseñada en clave de equidad podremos luchar contra el abandono escolar. Evidentemente, garantizar un sistema educativo socialmente justo pasa también por actuar sobre las condiciones sociales y económicas sobre las cuales se construye la desigualdad social. Este, sin embargo, será objeto de debate de otro artículo.

Publicado en “El Diario de la Educación”

El argumento del artículo se desarrolla en profundidad en el informe ‘Los principios de un sistema educativo que no deje a nadie a atrás’ elaborado por miembros del GEPS-UAB para Save the Children-España (https://www.savethechildren.es/sites/default/files/imce/docs/los_principios_de_un_sistema_educativo_que_no_deje_a_nadie_atras.pdf)

ABANDONAMENT PRIMERENC DE L'EDUCACIÓ I LA FORMACIÓ A BALEARS: CRÒNICA D'UN PROBLEMA DESATÉS

Francesca Salvà Mut

Doctora en Ciències de l'Educació i Membre del grup de recerca Educació i Ciutadania de la Universitat de les Illes Balears

L'abandonament primerenc de l'educació i la formació (APEF) és un dels indicadors més utilitzats a l'hora d'analitzar la problemàtica del baix nivell educatiu de la població jove. Fa referència al percentatge de persones d'entre 18 a 24 anys que ha obtingut com a màxim el títol corresponent a l'educació secundària de primera etapa o secundària inferior (graduat/ada en Educació Secundària Obligatoria, en el cas del nostre sistema educatiu) i no segueix cap tipus de formació. Aquest indicador, que s'elabora a partir de les dades de l'Enquesta de població activa (EPA), s'ha incorporat a l'Estratègia Europa 2020 amb l'objectiu que el 2020 arribi com a màxim al 10%. En el cas d'Espanya la meta és menys ambiciosa i se situa en el 15%.

Les darreres dades disponibles sobre la situació de l'APEF corresponen a 2016 i reflecteixen el que, dissortadament, ja és habitual els darrers anys a l'hora d'analitzar el tema: Espanya, amb un 19% d'APEF, és el país en pitjor situació de la Unió Europea (10,7% de mitjana), i les Illes Balears, amb un 26,8%, són la comunitat amb pitjors dades.

L'anàlisi per sexe mostra que, si bé la situació afecta tothom, són els homes els que es troben en pitjor situació. L'APEF afecta el 34,94% dels homes joves de les Illes Balears, percentatge molt superior al global d'Espanya (22,74%) i de la UE (12,2%). En el cas de les dones joves de les Illes Balears, la situació afecta el 18,12% (el percentatge global per a Espanya és 15,05%, i per a la UE, 9,2%).

És cert que l'evolució que s'ha produït a les Illes Balears els darrers anys, a partir de l'inici de la crisi, ha estat positiva. Tot i això, però, cal tenir present dues consideracions: el punt de partida era extremadament negatiu (l'any 2008 l'APEF arribava al 42,5%: el 48,1% en el cas dels homes i el 36,7% en el de les dones) i que mai no hem aconseguit situar-nos en valors iguals o inferiors als d'Espanya ni de la UE. Es tracta, per tant, d'una situació que, malgrat algunes oscil·lacions, es manté en valors molt superiors als tolerables.

La contundència i cronicitat del problema més enllà de les diverses conjuntures fa més evident que ni abans ni ara no s'hi ha donat una resposta global i estratègica: els poders públics no han volgut (o no han sabut) encarar-se el problema amb el rigor que reclamen les dades.

Recórrer a les característiques del mercat de treball de les Illes ha estat l'argument més emprat a l'hora d'intentar esbrinar les causes de la penosa situació que patim. És aquesta, però, una explicació massa simplista per dos motius principals:

1. Només té en compte una part d'un problema que és multidimensional: l'efecte crida derivat d'una oferta àmplia de llocs de treball amb baixa exigència

de qualificació (factors *pull*). En canvi, s'obvien els factors que espitgen l'alumnat a sortir del sistema. És a dir, els factors que provoquen que aquest efecte crida derivi en l'abandonament dels estudis. És el que se'n diuen factors *push* i que fan referència a la falta de sentit que per a molts joves té continuar a l'escola, a causa principalment que no s'hi troben a gust, no se senten capaços de tenir bons resultats acadèmics o pensen que el que estan estudiant no té cap utilitat. Tot això es produeix en un moment de l'evolució personal caracteritzat per la necessitat d'autoafirmació i en el context d'una societat en què els diners i la capacitat de consum són els valors dominants.

Els estudis que hem fet a les Illes Balears a partir de les històries de vida de joves que han deixat l'escola sense obtenir el títol de GESO mostren, de forma clara, que l'impacte de la facilitat per trobar feina s'interrelaciona amb mals resultats acadèmics i que no sempre l'alumnat que abandona ho fa per fer feina. Sovint cerquen altres vies de formació en què puguin tenir èxit i també sovint troben obstacles per accedir-hi o per perseverar-hi, per les característiques de l'oferta formativa.

Per tant, si bé és cert que l'àmplia oferta de feina amb baixa exigència d'estudis és un element important per entendre l'elevat pes de l'APEF a les Illes Balears, aquest factor no ho explica tot. Els efectes perversos d'aquest context es produeixen principalment quan interactua amb baixos resultats acadèmics, amb una manca de vinculació amb els estudis, amb uns valors dominants en què els diners i el consum tenen un lloc central i, també, amb una determinada articulació del nostre sistema d'educació i formació.

2. Es fa referència a les característiques del mercat de treball de les Illes com si fossin immutables. El mercat de treball és una construcció social en què els diversos actors interrelacionen d'acord amb els seus posicionaments i interessos.

Cal, doncs, interrogar-se en relació amb una oferta de llocs de treball que promou l'abandonament primerenc dels estudis en lloc d'una oferta que faciliti la combinació d'estudi i treball i que suposi un cert avantatge, també a curt termini, per a la població jove que decideix continuar formant-se.

A tot això hi hem d'afegir la complexitat creixent fins i tot dels llocs de treball considerats de menor qualificació, que es pot apreciar en els requisits de les ofertes de feina per a professions considerades de baixa qualificació. El debat sobre la relació entre nivell educatiu i exigències del mercat de treball ha d'incorporar, doncs, les evolucions en els continguts de les ocupacions i el seu reconeixement en termes d'exigències educatives i també de contrapartides quant a la millora de les condicions laborals.

També cal remarcar el consens, de cada dia més manifest, respecte de la urgència de posar límits al desenvolupament turístic i de la necessitat que el nostre model econòmic i social evolucioni cap a un major pes d'activitats econòmiques en sectors de més valor afegit, com el cultural, el mediambiental o el tecnològic. Es tracta de sectors amb un pes encara molt moderat en la nostra economia però que, amb un suport decidit de les polítiques públiques, entre aquestes les d'educació i formació, podrien ser molt més rellevants.

La crisi que va esclatar l'any 2008 només es pot considerar superada des de la perspectiva d'unes dades macroeconòmiques definides, elaborades i

interpretades a partir dels interessos de les minories que fins i tot s'han enriquit durant el període de patiment per a la majoria de la població. En canvi, ha quedat per formar part de la nostra quotidianitat i fins se n'han cronificat alguns dels efectes més perversos, entre els quals destacaria l'augment de les desigualtats i del nombre de persones que no poden accedir als drets bàsics de ciutadania. És en aquest context que estam vivint una nova impulsió del turisme de masses; un nou estímul a un model que incrementa de forma desmesurada el nombre de visitants sense considerar els límits ambientals i socials del territori. En aquest context, l'augment de la demanda de mà d'obra sense qualificar, ara amb unes condicions laborals molt pitjors que les d'abans de la crisi, i l'augment d'infants i joves en situació de pobresa no fan més que reforçar la rellevància del problema del baix nivell educatiu dels joves i les joves de les Illes. I la urgència d'un pla estratègic que faci efectiu el dret a una educació de nivell mitjà o superior, tot reforçant la seva contribució a l'exercici d'una ciutadania activa i a la defensa del bé comú.